

FRANCIA KÖVET ERDÉLYBEN 1625-BEN¹

A 19. századi magyar történetírásban² már ismert volt az a tény, hogy 1625 telén Boccourt de Montealto személyében francia követ járt Bethlen Gábor udvarában, akivel a fejedelem közölte azokat a feltételeket, amelyek alapján hajlandó lenne megtámadni II. Ferdinándot. E követség részleteit jobban megvilágító források egészen a 21. századig lappangtak, vagy csak a külföldi történetírásban, közelebb-ről a lengyel szakirodalomban³ voltak megemlítve. Az a néhány forrás, amelyre a korábbi történetírók támaszkodtak, mára jórészt elfeledett forráskiadványokban⁴ jelent meg, miközben egy nemrég – részben újra – felfedezett levélrészlet⁵ sem vált széles körben ismertté. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a szórványosan felbukkanó források eddigi összességére támaszkodva bemutassam Sebastien de Breyant de Montalto követségét Erdélyben 1625 legelején. Bár a sorsát és tevékenységét illetően jórészt továbbra is csak hipotetikusán lehet fogalmazni, a homályos képet a tanulmány végén közölt levélrészletek, valamint a korábban kiadott források újraértelmezése árnyalja.

A többféle névváltozatban⁶ említett francia követ származása sajnos ismeretlen, de a kettős név és a *de* előtag nemesi családra utal. A párizsi *Bibliothèque nationale* címeres gyűjteménye, a *Cabinet de d'Hozier* sem ad meggyőző felvilágosítást egyik névváltozat ügyében sem. A francia vidéki nemességet listázó kötetek elsősorban a 17. század végére vonatkoznak, ráadásul a hasonlóan írt vezetéknevek esetében a Sebastien keresztnév hiányzik. A követ nemigen állhatott rokonságban a nagyhírű, itáliai Montaltóból származó, és a város nevét melléknévként viselő Peretti család-

¹ Krakkói és párizsi kutatásaimat a Campus Mundi, illetve a Klebelsberg ösztöndíj segítségével folytattam 2018 júliusában és októberében.

² Gindely Antal – Acsády Ignác: *Bethlen Gábor és udvara 1580–1629*. Budapest, 1890, 122.

³ Urszula Augustyniak – Wojciech Sokołowski: „Spisek orleański” w latach 1626–1628. 1990.

⁴ Óváry Lipót (szerk.): *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez. A velencei állami levéltárban Mircse János által eszközölt másolatokból*. Budapest, 1886; Ioan Hudiță: *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France, XVIe et XVIIe siècles*. Iași, 1929; Gindely Antal: *Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez*. Budapest, 1890.

⁵ Dénes Harai: *Gabriel Bethlen: Prince de Transylvanie et roi élu de Hongrie (1580–1629)*. Paris, 2013, 246. Ugyanezt a levelet részleteiben már közölte Hudiță: i. m. (35–37.) is, de a Montaltóról szóló néhány mondat nélkül.

⁶ Sebastianus Boecourt / Breyant de Monte Alto, Montespin(a), Montesfrin. Utóbbi azonban valószínűleg egy forrásközlésben előforduló átírási hiba. Vö. Hudiță: i. m. 50.

dal sem,⁷ akik közül a 16. században V. Sixtus pápa származott, az 1620-as évek elejéig pedig Alessandro Peretti di Montalto bíboros mint Lengyelország protektora működött.⁸ A Montespin névváltozat sem vezet pontos eredményre: e Savoyában található uradalmat a kora újkorban egy Aymonnak nevezett család birtokolta, akik a hercegi ház tisztviselői voltak, és akiknek nem volt Sebastien nevű leszármazottjuk.⁹ Sajnos a családnevek különböző változatainak (Breyand, Beauours, Beaucourt, Baucourt) vizsgálata sem bizonyult eredményesnek.¹⁰

Családjával ellentétben, a követ rangjára vonatkozóan fennmaradtak információk: mivel igyekezett titokban tartani a nevét, Montalto magára egy katonai tisztséggel hivatkozott. Ez Pázmány Péter latin nyelvű levelében¹¹ őrződött meg: az itt szereplő *magister campi*, franciául *mestre de camp* kifejezés magyarul az ezred élén álló parancsnokot jelöli. A gyalogság esetében e magas katonai tisztségre Franciaországban még IV. Henrik korában is személyesen jelölték ki választottjukat a királyok, míg a parancsnokok és a kapitányok a többi hadseregnem posztjaira a *Colonel général* kinevezésével kerültek. Ugyanakkor a 17. században bevett – és a hadsereg esetében tiltott – gyakorlat volt a tisztségek megvásárlása is.¹² Mint később látható lesz, Montalto minden bizonnyal a lovasság kötelékébe tartozott, de anyagi helyzetét tekintve nem valószínű, hogy lett volna pénze ilyen magas tisztséget vásárolni magának. Katona voltában azonban nem szükséges kételkedni annak ellenére sem, hogy később a kereskedő álcáját választotta. Ha ugyanis a katonai pályát és a Montespin nevet együtt vizsgáljuk, érdekes összefüggéseket találhatunk.

Elsőként az 1610-es évek moldvai fejedelmi trónharcaihoz kell visszanyúlni. 1620-ban jelent meg a Charles de Joppecourt lotaringiai nemes visszaemlékezésein alapuló história Párizsban,¹³ amely a moldvai trónharcok mellett elsősorban a

⁷ Bibliothèque nationale de France (a továbbiakban: BnF), Cabinet d'Hozier 242. A gyűjtemény a Montalto városnevet Montalte családnévként kezeli.

⁸ Barbara Przybyszewska-Jarmińska: Music in Poland under Bishops' Patronage at the Turn of the 17th Century, In: *Italian Music in Central-Eastern Europe. Around Mikolaj Zieleński's »Offertoria« and »Communiones« (1611)*. Eds. Tomasz Jez – Barbara Przybyszewska-Jarmińska – Marina Toffetti. Venezia, 2015, 13–29.

⁹ *Histoire de Bresse et de Bugey [...] Troisième partie*. Par Samuel Guichenon [...]. Lyon, 1650, 8–9.

¹⁰ BnF, Dossiers bleus 133 és 70. Carré d'Hozier 71. Cabinet de d'Hozier 30.

¹¹ Pázmány Péter levele II. Ferdinándnak. Nagyszombat, 1625. február 12. Közli: Gindely: *Okmánytár...* 407–409.

¹² Olivier Chaline: *Les armées du Roi: le grand chantier XVIIe – XVIIIe siècle*. Paris, 2016, 20–21., 41–43.

¹³ *Histoire sommaire des choses plus mémorables advenues aux derniers troubles de Moldavie [...]* Composée par M. Jacques Baret Avocat en Parlement sur les mémoires de Charles de Joppecourt Gentilhomme Lorrain, qui portoit les armes durant ces troubles à la suite des Princes Polonois. Paris, chez Toussaint du Bray, 1620.

Movilă család rokonaként¹⁴ érdekelt Samuel Korecki lengyel koronahetman kalandos életére: Ecaterina Movilával kötött házasságára, konstantinápolyi fogságából való szökésére koncentrált. A Porta által támogatott II. Ștefan Tomșa elleni véres harcokban Korecki jövendő sógora, Alexander Movilă 1615–1616 fordulóján került rövid időre hatalomra. A francia nyelvű história megemlékezik trónfoglalásáról és Iași-ba való bevonulásáról, amelynek alkalmával Samuel Korecki és Michał Wiśniowiecki lengyel arisztokratákon kívül egy 60 fős francia lovascsapat is kísérete, ennek kapitánya bizonyos Montespín volt. A leírás szerint a kapitány vitézül harcolt a lengyel nemesek vezetése alatt nemcsak az Alexander Movilă trónra kerülését megelőző Tătăreni-Tăutești-i csatában 1615 novemberében,¹⁵ hanem a fejedelem bukásakor is. A moldvai lengyel befolyás megtörésére és Tomșa trónra ültetésére 1616 nyarára felvonultak Iszkender boszniai pasa seregei, és augusztus letelején, Drăcșani-nál döntő csapást mértek a Movilă-pártra. A francia nyelvű krónika szerint Montespín 60 fős csapatából csak tizenketten, hét lengyel és öt francia katona maradt életben, köztük a kapitány is. A hadjárat eredményeképpen a Movilă-párt híveire és a rabokra konstantinápolyi fogság vagy gályarabság várt, azonban Tomșa megkegyelmezett Montespínnek és szabadon engedte, hátha még jó szolgálatot tehet neki.¹⁶

Ha a históriáról lefejtjük a túlzásokat, akkor is feltűnő, hogy vajon mi járatban volt egy francia katonai kontingens Moldvában, az 1610-es évek derekán. Minden valószínűség szerint Samuel Korecki zsoldjában állva kerültek Alexander Movilă kíséretébe és harcoltak a fejedelemért, mivel a herceg már 1610-ben, az orosz fronton folyó harcokra zsoldjába fogadta a francia alakulatot.¹⁷ Az sem kizárható, hogy a számos francia, lotaringiai és vallon nemeset megmozgató tizenötéves háború után maradtak a térségben.¹⁸ Véleményem szerint a lengyel zsoldba szegődés és a

¹⁴ A moldvai fejedelmi család házasságpolitikája révén szorosan beépült a lengyel nemesség körébe is, hiszen Alexander lánytestvérei mind lengyel főnemesekekhez mentek hozzá. A lengyel–moldvai összefonódásoknak és eseményeknek Bethlen Gábor fejedelemségére gyakorolt hatásáról lásd Borbély Zoltán: *A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez*. In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Szerk. Dáné Veronka, Horn Ildikó et al. Kolozsvár, 2014, 303–307.

¹⁵ *Histoire sommaire...* 65–66. A lengyel–moldvai közös hadviselésről lásd Florin Pintescu: *Considerații privind cooperarea militară moldo–polonă în timpul dinastiei Movilă (1595–1616)*. *Revista de Istorie a Moldovei*, 2005. sz. 1–2. 105–106.

¹⁶ Mindeközben Bethlen Gábor olyan szorult helyzetbe került ezen oszmán hadjárat alkalmával, hogy csak Lippa átadása árán kerülhetett el a török seregek Erdélyen való átvonulását. A részletekről lásd Sudár Balázs: *Iszkender és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem*. *Századok*, 2011. 4. sz. 984–986.

¹⁷ Az orosz és svéd fronton is szép számmal megtalálható francia zsoldosokról további adatokat közöl Joppecourt krónikájának készülő kritikai kiadásában Emmanuel Antoche. Ezúton is köszönöm a szerző előzetes információit.

¹⁸ Legalábbis felveti ezen összefüggések lehetőségét Uó: *Le gentilhomme lorrain Charles de Joppecourt et l'histoire de la principauté de Moldavie dans la deuxième décennie du XVIIe siècle*. In: *Combattre, gouverner, écrire: études réunies en l'honneur de Jean Chagniot*. Paris, 2003, 69, 8. l.

harc az oszmánok ellen eredetileg feltételezett némi ideológiai elkötelezettséget is, legalább a katonák egy részéről. Nem tudni, hogy a fenti krónikában szereplő Montespin, miután túlélte a drácsani-i csatát, visszatért-e Franciaországba (és ha igen, mikor), vagy pedig újra Lengyelországban keresett pártfogót. Ha pedig a személye megegyezik a Bethlen Gábornál járó Montaltóval, és valóban a moldvai trónharcokban edződött, akkor mindez bizonyára jó ajánlólevél lehetett számára XIII. Lajos szolgálatát keresve, és nem csoda, hogy pont őt választották az erdélyi fejedelemhez, majd Lengyelországba szóló küldetésre. Ugyanakkor – mint majd később látható lesz – a katolikus vallásában való állhatatosság mégsem volt a legjellemzőbb tulajdonsága.

Majdnem tíz év telt el a moldvai események óta, amikor Sebastien de Breyant de Montalto XIII. Lajos követeként Erdélybe érkezett. Érkezésével kapcsolatban számos kérdés merül fel: mindjárt a pontos dátum, a követ viselkedése, útvonala, és egyáltalán az is bizonytalannak tűnik, hogy valóban először járt-e Bethlen Gábor udvarában. A követség pontos időpontja azért sem állapítható meg teljes biztonsággal, mert minden forrás mást említ. Míg a Bornemissza nevű levélíró – aki egyébként személyesen nem volt jelen a francia követ érkezésekor – a megelőző év, tehát 1624 karácsonyára,¹⁹ addig a fejedelem alább közölt levele december 31-ére utal. Végül pedig Szeller Márton a velencei tanács előtt tartott beszámolójában 1625. január 2-ára tette a francia követ Erdélybe érkezését.²⁰ Bár vélhetően a fejedelmi udvar által megadott dátum a mérvadó, talán az a megfogalmazás a legcélszerűbb, hogy Montalto 1624–1625 fordulóján járt Gyulafehérváron, ahol mintegy három hetet töltött.

A francia követ viselkedését és jellemét illetően a Bornemissza által, hallomás alapján lejegyzett információk²¹ állnak rendelkezésre, amelyek meglehetősen sötét képet festenek Montaltóról. Az erdélyi levélíró nem valódi követnek, hanem egyenesen „csaló”-nak tekintette a franciát, aki a beszámolók alapján „szükséget szenvedő, pénz nélküli személy” benyomását keltette, és különböző – nem részletezett – indokokkal magyarázta szorult helyzetét. Bornemissza azt is feljegyezte, miszerint sem életmódja, sem viselkedése alapján nem hitte el, hogy valóban XIII. Lajos

¹⁹ Erdélyi úr levele Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek. Fogaras, 1625. március 15. Lásd az 5. lábjegyzet hivatkozásait. A levélíróat Ioan Hudiță Bornemissza Ferencként azonosította, míg Bornemissza Jánosként Harai Dénes: *A francia–erdélyi kapcsolatok titkos útjain. Bornemissza Ferenc és János diplomáciai tevékenysége az 1620-as években.* In: *Széljegyzetek Magyarország történetéhez.* Szerk. Illik Péter. Budapest, 2016, 34–73. A Bethlen Gábor szolgálatában álló kolozsvári Bornemissza családnak azonban nem volt ilyen nevű tagja. Dáné Veronka: *Egy cubicularius klán ismeretlen ága: a kolozsvári Bornemiszák.* Előadásként elhangzott az MTA BT TTI és az Erdélyi Múzeum Egyesület közös, *Hivatalnok-értelmiség a kora-újkori Erdélyben* II. című konferenciáján 2016. október 25-én. Köszönöm Dáné Veronkának, hogy rendelkezésemre bocsátotta az előadás szövegét. A levélíró pontos kilétének kérdésére jelenleg nem térek ki.

²⁰ Szeller Márton a velencei tanács előtt, 1625. október 9. Közli Óváry: i. m. 159.

²¹ Bornemissza levelét idézi és elemzi Harai: *A francia–erdélyi kapcsolatok...* 49–51.

küldte volna Montaltót Bethlenhez, annak ellenére sem, hogy a francia uralkodó megbízólevelével érkezett Gyulafehérvárra. Az elvben a legkeresztényebb király szolgálatában járó követet még gyanúsabbá tette az erdélyi szemében, hogy az európai Habsburg-ellenes körök, név szerint Heinrich Matthias von Thurn gróf és Pfalzi Frigyes leveleit is magával hozta; továbbá az is, hogy kezdetben katolikusnak vallotta magát, de amint megtudta, hogy a fejedelem milyen vallású, elhagyta katolikus hitét. Levele végén mindenesetre címzettje, a konstantinápolyi francia követ megítélésére bízta az ügyet, mondván, ő bizonyára jobban ismeri XIII. Lajos futárait, valamint azt is, miért üzenne az uralkodó Erdélybe, különösen a számára stratégiai fontosságú Valtellina völgy²² „visszafoglalása” után.

Bethlen Gábor alább közölt levele a fenti gyanúval szemben megerősíti, hogy Montalto valóban XIII. Lajos követe („internuntius”) volt. A fejedelmi udvartól korábban távol lévő Bornemissza ekkor még valószínűleg nem tudott a felszínen spanyolbarát francia külpolitika azon fordulatáról sem, amely 1624–1625 során titkos kapcsolatokat keresett a protestáns német fejedelmekkel, valamint a Habsburg-ellenes uralkodókkal.²³ Ebben a kontextusban fordultak az erdélyi fejedelem felé is azzal a reménnyel, hogy katonai diverziót támaszthat a császár hátában. Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a formálódó, ám végül csak húsz évvel később, a munkácsi szerződés²⁴ révén megvalósuló erdélyi–francia szövetség részleteinek megvilágítását, azonban fontos kijelenteni, hogy annak gyökerei, főbb pontjai mind Sebastian de Breyant de Montalto követségéhez és Bethlen Gábornak az erre adott rezolúciójához²⁵ nyúlnak vissza.

²² Franciaország a Velencével és Savoyával létrehozott lyoni liga (1623) által igyekezett beleszólni abba a konfliktusba, amely a Svájcban található Valtellina völgy feletti szuverenitást gyakorló protestáns Grisons/Graubünden kanton és a spanyolok által támogatott katolikus alattvalóik között folyt. A sikeres katonai tevékenység ellenére Franciaország 1626-ban a spanyolok számára előnyös békét kötött, mivel az időközben kirobbant hugenotta felkelés angol támogatása idején szüksége volt a spanyolok barátságára. A francia külpolitika ezen szakaszáról röviden lásd Geoffrey Parker: *The Thirty Years War*. London, 1984, 63–64.; 69–70.; Robert Bireley: *The Jesuits and the Thirty Years War: Kings, Courts, and Confessors*. Cambridge University Press, 2003, 63–64.

²³ A protestáns államok felé való nyitást Charles de La Vieuville márki kezdeményezte, majd kegyvesztettsége után Richelieu bíboros folytatta. A hatalomváltásról részletesen lásd Jean-Christian Petitfils: *Louis XIII*. Paris, Perrin, 2008, 352–369.

²⁴ A munkácsi szerződés okmányai. Közli Szilágyi Sándor: *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek történetéhez*. Budapest, 1873.

²⁵ A Montalto által hozott francia ajánlatra csak következtetni lehet a korábban már idézett Pázmány-levél alapján, miszerint Bethlent felkérték a formálódó Habsburg-ellenes konföderációhoz való csatlakozásra, a császár elleni hadviselésre török segítséggel, valamint 200 ezer tallér kifizetését ajánlottak fel Velencében, ha elköteleződik a szövetség mellett. Lásd a 10. lábjegyzetben említett levelet. További adatok találhatóak a fejedelem válaszában egy másolatában, amelyet Pfalzi Frigyesnek küldött bizonyos Johannes Castner nevű embere által, és amelyet újabban Kármán Gábor talált meg Münchenben – ezúton is köszönöm a dokumentum megosztását. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kasten Blau 122/3c. Fol. 163–164. Vélhetően megegyezik azzal, amelyre Gindely Antal hivatkozik mint „Müncheni állami levéltár. Azon föltételek, melyek mellett Bethlen

Bornemissza levele további érdekességeket is tartalmaz, mégpedig Montalto útvonalát illetően, amely az erdélyi úr szempontjából további bizalmatlanságot szült a francia követ felé. Állítása szerint ugyanis Bécs, Lengyelország, Konstantinápoly és Velence is felmerült mint lehetséges úti célja, majd végül Lengyelország felé távozott. E kérdésben szintén Pázmány Péter már említett levele jelent némi fogódzót: eszerint Montalto a fejedelemtől visszatértében áthaladt Bécsen és szintén Konstantinápoly felé indult volna tovább, valójában azonban Lengyelországba ment. Úgy tűnik tehát, hogy a feltűnően sok úti cél hangoztatásával a követ – és / vagy Bethlen Gábor²⁶ – a valós irányt igyekezett eltitkolni a császári oldal elől, láthatóan nem sok sikerrel. A francia követnek a régióban való átutazása ráadásul másoknak is feltűnt. A bécsi velencei követ, Marc Antonio Padavin az éppen formálódó, a Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti gyarmati béketárgyalások kontextusába helyezte, amikor úgy fogalmazott: a császári oldal az inkognitóban járó francia követ áthaladása miatt még az erdélyi fejedelem béketárgyalásokba való bevonására is hajlandónak mutatkozott, hogy még jobban el ne idegenítse.²⁷ A követ jelleméről és viselkedéséről mondottakból tehát e kérdéskör nem feltétlenül Montalto alkalmatlanságát bizonyítja, bár felmerül a gyanú, hogy nem a saját könnyelműségéből derült-e fény útvonalára és a fejedelemmel való alkudozásaira. Vallásának hirtelen elhagyásáról azonban elmondható, hogy arra minden bizonynyal Bethlen Gábor és udvara könnyebb megnyerése érdekében került sor, bár sokakban éppen az ellenkező hatást válthatta ki. Vélhetően nem maradt tartósan protestáns, hiszen Pázmány levele „*vir catholicus*”-ként utal rá, így feltehető, hogy Bécsbe érkezve ismét katolikusnak mondta magát. Eljárása nem véletlenül kelthetett visszatetszést a gyulafehérvári udvarban, még annak ellenére is, hogy úgy tűnik, maga a fejedelem szívélyesen fogadta és nagy gonddal bocsátotta útjára XIII. Lajos emberét.

Bethlen Gábor külpolitikai gyakorlatának jellemző vonása volt, hogy többnyire hitelt adott az udvarába érkező külföldi diplomatáknak, olykor kalandoroknak, mivel minden lehetséges személyt megmozgatott európai diplomáciájában.²⁸ Viselkedésbeli hiányai ellenére a XIII. Lajos megbízólevelével érkező Montalto így még a kevésbé gyanúsak közé tartozhatott. Az alábbiakban egy olyan hipotézist szeretnék felvázolni, amely szerint nem csak ez az általános indok, hanem az búj-

kész volt a szövetséghez csatlakozni s melyeket Boccourt de Montealtoval közölt.” Gindely – Acsády: i. m. 154. lj. Lásd továbbá Frigyes választát e rezolúcióra, Hága, 1625. március 31. Közli Gindely: *Okmánytár...* 409–411.

²⁶ A fejedelem még azt is titkolni igyekezett a császári oldal felé, hogy egyáltalán választ adott volna a Montalto által hozott francia javaslatokra. Frankl Vilmos: *Pázmány Péter és kora. Második kötet (1622–1631)*. Pest, 1869, 113.

²⁷ Padavin levele a velencei dózsénak. Bécs, 1625. február 1. Közli Óváry: i. m. 364.

²⁸ A megbízhatatlan diplomaták és kalandorok alkalmazásának elterjedtségéről lásd Kármán Gábor: *Külföldi diplomaták Bethlen Gábor szolgálatában*. In: *Bethlen Gábor és Európa*. Szerk. Kármán Gábor – Kees Tszelszky. Budapest, 2013, 166–169.

hatott meg a fejedelem bizalma mögött, hogy Montalto már korábban is járhatott Erdélyben. Ennek keretében pedig egy kis kitérőt kell tenni egy másik kalandor diplomata tevékenységének vázlatos bemutatásával.

1630-ban egy bizonyos Nicolas Martin francia nyelvű levéltöredékében az olvasható, hogy egy „*Montesfrin nevű franciát, aki itt házasodott meg, Farensbachhal együtt Bethlen Gábornál járván, a fejedelem Franciaországba küldött a királyhoz.*”²⁹ Kézenfekvő lenne úgy magyarázni ezt a mondatot, mintha 1624–1625 fordulóján Montalto a Volmar Farensbach nevű kalandor társaságában érkezett volna a fejedelemhez, aki visszaküldte őt Franciaországba. A levélíró által használt múlt idejű mellékevi igenév („*envoyé*”) azonban a küldésre vonatkozik; Volmar Farensbach gróf, a kurlandi származású kalandor katona és diplomata pedig 1623–1625 között többször is megfordult Erdélyben, ahová Lengyelországból érkezett. Utóbbi eredetileg a lengyel király alattvalója volt, majd Riga svéd ostromakor és megszállásakor tanúsított, svédekkel konspiráló magatartása miatt árulóként kezelték. Később állítólag velencei, francia, erdélyi, császári, svéd, majd utoljára ismét császári szolgálatba állt.³⁰ Esetleges franciaországi tevékenységéről sajnos nem rendelkezem adatokkal, ugyanakkor lengyelországi kéziratári források alapján elmondható, hogy Farensbach szolgálatában álltak francia csapatok az 1610-es évek végétől kezdve, mégpedig Rigában elkövetett hatalmaskodással vádolták őket,³¹ amelyért a város elégtételt követelt.³² 1623 őszen pedig, amikor Bethlen Gábor szolgálatába állt,³³ egy háromszáz fős francia csapatot említett III. Zsigmond lengyel királynak írt levelében.³⁴

²⁹ „*Un français qui est marié icy nommé Montesfrin estant avec Monsieur de Farensbach aupres de Betlin Gabor, il fut envoyé en France par le dit Betlin au Roy.*” Nicolas Martin levele ismeretlenek, 1630. május 8. A mondatot kontextusából kiragadva és hely megjelölése nélkül közli Hudítz: i. m. 49–50. Montespin neve hibás átírásban szerepel. A román történész megállapítása szerint az „*itt*” Erdélyre utal. A levélíró vélhetően annak a francia aranyművesnek lehetett a társa, aki harmadmagával Erdélyben ragadt a Bethlen Gábor halálát követő hatalmi válság idején. Lásd az Aubry nevű aranyműves Konstantinápolyba írott levelét. Gyulafehérvár, 1629. szeptember 23. Uo. 48–49.

³⁰ Svéd szolgálatban 1629-ben járt Erdélyben. Erről a megbízatásáról bővebben lásd Kármán Gábor: II. Gusztáv Adolf és Erdély fejedelmei. *Századok*, 2018. 4. sz. 736–738. Karrierje rövid összefoglalását lásd Uő: *Külföldi diplomaták...* 168. Életrajzi adatai és további szakirodalom megtalálhatók a svéd életrajzi lexikonban, a *Riksarkivet* honlapján: Wolmar Farensbach, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/15147> (Utolsó letöltés ideje: 2018. szeptember 14.)

³¹ A rigiai oratiója a varsói országgyűlésen, 1618. március 15. Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (a továbbiakban: B. Cz.), Rkp. 350. Akta za Zygmunta III. 1586–1626. 791. Riga proconsuljai levele a „*controversio Farensbaciana*” ügyében Jakob Zadzik krakkói előljáró részére, 1619. október 19. B. Cz. Rkp. 1180. Oryginały 1445–1748. Pisma literackie i korespondencye z Tad. Czakim. 514.

³² A porosz rendek instrukciói a varsói országgyűlésre, 1618. január 24. B. Cz. Rkp. 975. *Lauda et acta terrarum Prussiae 1599–1626.* 387. old. Az instrukciók között a 393. oldalon sorolják fel, hogy Riga városa a Farensbach által elkövetett sérelmek miatt kapjon elégtételt, utóbbi pedig büntetést.

³³ Georg Kraus: *Erdélyi krónika, 1608–1665.* Ford. Vogel Sándor. Csikszereda, 2006, 136.

³⁴ Volmar Farensbach levele III. Zsigmondnak. Varsó, 1623. november 4. B. Cz. Rkp. 115. 343.

Bethlen Gábor szolgálatába szegődve Farensbach feladata minden valószínűség szerint az volt, hogy Lengyelországban katonaságot toborozzon az erdélyi fejedelem zsoldjába. Minderről, valamint arról, hogy francia kapitányai párhuzamosan akár Bethlen Gábor szolgálatában is állhattak, egy különös eset árulkodik. 1624 tavaszán ugyanis egyik – meg nem nevezett – francia kapitányát Gdanskban fogták el, amikor éppen katonákat fogadott volna. III. Zsigmond ebben az ügyben írt levelének³⁵ érdekessége, hogy visszautal korábbi parancsaira, amelyekben elrendelte, hogy fogják el Farensbach embereit, ha Bethlen Gábor számára katonákat toboroznának. Ezzel szemben a gdanskiak az uralkodó tisztviselőjének kérésére mégsem voltak hajlandók a kapitányt letartóztatni, arra hivatkozva, hogy nem Farensbach, hanem Bethlen Gábor emberéről van szó. Érvelésük azonban hasztalannak bizonyult, mivel a lengyel király emlékeztette őket, hogy Farensbach korábban az erdélyi fejedelemhez tért, és az ő zsoldjában állva az uralkodó tudta és beleegyezése nélkül gyűjt seregeket. III. Zsigmond tehát rendelkezett az összegyűjtött katonaság feloszlításáról, valamint a francia³⁶ elfogásáról és Varsóba küldéséről, bárkinek a nevében is fogadott hadsereget. Ez az eset jól megvilágítja, hogy a korszakban milyen képlékeny volt valakinek vagy valakiknek a szolgálatában állni, mind a diplomaták, mind a katonák esetében.

Az eddig leírtak alapján nem tartom kizártnak, hogy moldvai küldetése után a korábban Montespin néven említett francia kapitány kapcsolatba került Volmar Farensbach-hal, és általa akár már 1624–1625 fordulójánál hamarabb Erdélybe (vagy a felső-magyarországi hadszíntérre) érkezhettek, majd Bethlen Gábor utasítására Franciaország felé vette az irányt. A fejedelem ugyanis igen korán, 1623 elején tervbe vette, hogy követet küld XIII. Lajoshoz. Erről a szándékáról elsőként Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követet³⁷ értesítette Thurn grófon keresztül, aki a cseh tartományok ügyét képviselte ekkor a Portán. A fejedelem terveinek részleteit Toldalagi Mihály portai követ instrukciói tartalmazták,³⁸ amelyek szerint Bethlen Gábor szeretett volna előre tájékozódni, hogyan fogadnák követküldését a francia udvarban. Toldalagi – aki a jelek szerint a Balkán felé tett kitérővel utazott vissza Erdélybe – 1624 januárjában Belgrádban találko-

³⁵ III. Zsigmond levele a gdanskiaknak. Varsó, 1624. május 1. Biblioteka Jagiellońska (a továbbiakban B. J.), Rkp. 214. Miscellanea, quae regnum Sigismundi III., annos praesertim 1589, 1624, 1625 et alia spectant. Fol. 16r.

³⁶ Bár ez a levél nem közölt nevet, a kötetben következő, szintén III. Zsigmond által a gdanskiakhoz címzett, lengyel nyelvű írás említ egy bizonyos Carmensi kapitányt, aki valószínűleg az elfogott személlyel azonos. III. Zsigmond levele a gdanskiaknak. d. n. [1624.] B. J. Rkp. 214. Fol. 16v.

³⁷ Césy levele XIII. Lajosnak. 1623. május 14. BnF, Fonds français 16145, Fol. 166. Téves, május 4-i dátummal közli Eudoxiu Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria românilor*. Supplement I. Vol. 1/1. 1518–1780. Documente culăse din Biblioteca Natională din Paris de Gr. G. Tocilescu, din Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu. București, 1885, 209.

³⁸ Bethlen Gábor instrukciói Toldalagi Mihálynak. Szamosújvár, 1623. június 15. *Török–Magyarkori Állam-Okmánytár*. Első kötet. Szerk. Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868, 392.

zott erdélyi követtársával, a Velencéből hazatérő Hatvani Istvánnal, aki Louis Gédoy, posztjára igyekvő aleppói francia konzul társaságában tette meg az odáig vezető utat.³⁹ A két erdélyi ekkor közös diplomáciai offenzívába kezdett, és lelkesen igyekeztek tolmácsolni francia kollégájuknak uruk szándékait, amelyek célja az volt, hogy XIII. Lajossal „szövetségre lépjen titkos és álcázott személyeken keresztül.”⁴⁰ Márpedig Montalto Erdélyben való megjelenése – amennyiben ez 1624–1625-nél korábban történt – éppen kapóra jöhetett Bethlen Gábornak e szándéka megvalósításához, később pedig követsége titokzatossága és kétes vonásai együtt tökéletesen megfeleltek ennek a közvetetten a fejedelem által adott leírásnak.

Természetesen mindezt feltételes módban, hipotetikusan kell érteni, hiszen nem áll rendelkezésre döntő bizonyíték az ügyben, hogy Montalto eredetileg Bethlen Gábor megbízásából utazott volna Franciaországba. A továbbiakban viszont még érdemes kitérni az 1625 eleji követségének utóéletére, esetleges erdélyi szolgálatba állására is. A konstantinápolyi velencei bailo (rezidens követ) levelei őrizték meg az utókornak, hogy a francia követ 1625. április 10-ei levelében értesítette Bethlen Gábort a Párizsba való szerencsés visszatéréséről. Azonban a fejedelem nem örülhetett felhőtlenül e hírnnek, mivel Montalto levele nem tartalmazott utalást tárgyalásokra, és XIII. Lajos sem válaszolt az elküldött feltételekre.⁴¹ Minden valószínűség szerint a levelet az a gyorsfutár vihette, akinek erdélyi útjáról Césy konstantinápolyi francia követ számolt be társainak 1625 nyarán, és aki Kölnön keresztül utazott vissza Franciaországba.⁴²

A XIII. Lajos képviselőiben teljesített első küldetése után Montalto tovább rőtta a Franciaország–Erdély–Lengyelország körutat. Egy későbbi, lengyelországi forrás arra utal, hogy 1625 legvégén meglehetősen balszerencse érte: III. Zsigmondot ugyanis a császár értesítette bizonyos, a lengyel trónutódlással kapcsolatos külföldi tárgyalásokról, „amelyekkel Montespinát gyanúsította, aki a francia király megbízásából érkezett, de végül kiderült, hogy más ügyben tárgyalt, a lengyel király pedig

³⁹ Úti kalandjaikról, amelyek során Hatvani egyszer megmentette Gédoyt életét, utóbbi naplója számol be: *Journal et correspondance de Gédoy «le Turc», consul de France à Alep (1623–1625): Ouvrage publié pour la Société d'histoire diplomatique par A. BOPPE*. Paris, 1909. A napló Toldalagira mint Konstantinápolyból elégedetlenül visszatérő követre utal, a neve említése nélkül.

⁴⁰ „[...] on eut agréable d'entrer en confédération avec lui par l'entremise de quelques personnes discrètes et déguisées.” Gédoy levele Pierre Brûlart de Puysieux külügyi államtitkárnak. Belgrád, 1624. január 26. Uo. 46–47. Gédoy naplójának tanúsága szerint mindvégig terhesnek érezte Hatvani, majd a két követ együttes megnyilvánulásait az erdélyi–francia kapcsolatfelvételtől, mivel nem volt felhatalmazása ilyen ügyekben eljárni.

⁴¹ Zorzi Giustiniani levele a dózsénak és a szenátusnak, 1625. augusztus 9. Közli Óváry: i. m. 581–582.

⁴² Simon Contarini és Zorzi Giustiniani levele a dózsénak és a szenátusnak, 1625. június 4. Uo. 569.

⁴³ Giovanni Lancelotti lengyelországi pápai nuncius levele Francesco Barberini bíboros államtitkárnak. Varsó, 1627. április 7. Közli Augustyniak – Sokołowski: i. m. 153–156. Az 1626. decemberi toruói szejmen merült fel – Gusztáv Adolf és Bethlen Gábor neve mellett – XIII. Lajos öccsének,

letartóztatta annak ellenére, hogy nem volt indoka rá.”⁴³ Montalto körülbelül két hónapot tölthetett fogságban, mivel immár mint Bethlen Gábor futárja érkezett meg Párizsba 1626. március 19-én este, és még április folyamán is a francia fővárosban tartózkodott.⁴⁴ Bár e források csak az erdélyi fejedelem emberét említik, Montaltóval való azonosítása azért lehetséges, mivel a későbbiekben XIII. Lajos és Césy levelei az ekkor hozott propozíciókra mint Montespin instrukcióira utalnak. Így a francia uralkodó arról tájékoztatta konstantinápolyi követét, hogy válaszával együtt megküldte számára a fejedelem instrukcióinak másolatát,⁴⁵ amelyre válaszul Césy – immár visszavonulva Bethlen Gábor portai diplomáciájának támogatásától – egyenesen meghazudtolta a fejedelem által a francia parancsnoknak adott instrukciók közül azokat, amelyeket az oszmán főméltóságokkal kellett volna megtárgyalni.⁴⁶ E levélrészletekből nem csak a francia külpolitika fordulatára, hanem arra is lehet következtetni, hogy Montalto volt az, aki 1626 májusában XIII. Lajos üzenetét vitte Erdélybe: a franciaországi hírek érkezéséről maga Bethlen Gábor számolt be sógorának, a brandenburgi választónak, a követ megnevezése nélkül.⁴⁷

Az alább közölt, Montespinnek adott fejedelmi instrukciókra vonatkozó utalások legfőbb tanulsága abban áll, hogy Montalto nemcsak XIII. Lajos, hanem ugyanakkor Bethlen Gábor szolgálatában is állt. Küldetése minden esetben az erdélyi–francia kapcsolattartásra vonatkozott, más kontextusban nem bukkant fel a neve. Ezt bizonyítja, hogy II. Ferdinánd és III. Zsigmond gyanúja a lengyel trónutódlással kapcsolatos közvetítő tevékenysége ügyében alaptalannak bizonyult a követ elfogásakor. A fentebb már idézett, a Nicolas Martin nevű levélíró által megfogalmazott félmondat alapján akár még az is lehetséges, hogy a francia ezredparancsnok végül Erdélyben állapodott meg. Hogy tartósan a fejedelem szolgálatába állt-e, nem tudni, de ottani szolgálatvállalásához és esetleges meglepedéséhez talán hozzájárulhatott a befogadás szimbolikus gesztusa is: míg a már említett francia nyelvű, vagy Lengyelországból írt forrásokban – vélhetően korábbi katonai

Gaston orléans-i hercegnek a lengyel trónra való jelölése, amelynek érdekében Krzysztof Radziwiłł litván nagyhetman titkos levelezést folytatott. A témával kapcsolatos leveleket a fenti kötet tartalmazza. A toruńi szejmen felmerülő utódlási problémákkal, valamint az említett személyek lengyel trónjelöltségével kapcsolatban lásd még Jan Seredyka: *Sejm w Toroniu z 1626 roku*. Wrocław, 1966, 91–96.; Gebei Sándor: *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások*. Szeged, 2007, 58–62.

⁴⁴ Raymond Phélipaux d’Herbault külügyi államtitkár levelei Césynek. Párizs, 1626. március 20. és április 17. Archives nationales (a továbbiakban An), KK1363, Fol. 193v–194r, 258v.

⁴⁵ Sajnos e melléklet nem maradt fenn a francia udvarból íródott levelek között. XIII. Lajos levele Césynek. Párizs, 1626. május 1. Uo. Fol. 332v–333r.

⁴⁶ Montalto Franciaországba szóló instrukcióiban a fejedelem állítólag ígéretet tett a tatárok Lengyelország elleni támadásának bátorítására, valamint arra, hogy a Portán éppen tárgyalt spanyol–oszmán béke megkötése ellen fog eljárni követei révén. Césy levele XIII. Lajosnak, 1626. július 12. BnF, Fonds français 16150, Fol. 535. E levélben Césy Montespinnek nevezi Montaltót. Az instrukciókat tartalmazó melléklet sajnos Césy kiterjedt levelezésében sem maradt fenn.

⁴⁷ Bethlen levele Brandenburgi György Vilmosnak. Gyulafehérvár, 1626. július 5. Közli Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*. Budapest, 1887, 340.

karrierje miatt – Montespín(a)ként ismerték, addig a láthatóan önelnevezésként használt Monte Alto vagy Montalto nevet egyedül az erdélyi fejedelmi udvar használta. Ki tudja, talán a katonából diplomatává avanszált kapitány, majd ezredparancsnok előkelőbbnek tartotta nevének ez utóbbi, latinus formáját. Az 1625 eleji Erdélybe érkezésekor tapasztalt látványos pénztelensége ugyanakkor azt mutatja, hogy még ha két úr szolgálatában állt is egyszerre, az sem jelentett elegendő, pláne nem kétszeres jövedelmet számára. Mivel nem valószínű, hogy lett volna pénz megvásárolni magas katonai tisztségét, azt kell feltételezni, hogy érdemei és kapcsolatai révén nevezhették ki ezredparancsnokká; vagy esetleg azt, hogy nevéhez hasonlóan a beosztását is megszépítette követként – ennek megállapításához azonban ismerni kellene XIII. Lajos megbízólevelének pontos tartalmát, amely jelenleg sajnos nem áll rendelkezésre.

*

Összességében elmondható, hogy Sebastien de Breyant de Montalto 1624–1625 fordulóján tett erdélyi követségének elemzése több kérdést vet fel, mint amennyi választ nyújt az erdélyi–francia diplomáciai kapcsolat vizsgálatával kapcsolatban. Személyére és karrierjére vonatkozólag a rendelkezésre álló mozaikokból egyelőre csak hipotetikus képet lehet alkotni. Ha a felsejülő kép helytálló, akkor egy olyan katonáról lehet szó, aki eredendően nem a francia király hadseregében, hanem külföldi zsoldban állva, több különböző háborúban szerzett tapasztalatot a kelet-európai frontokon, és a korszak számos kalandorához hasonlóan mindig más úr szolgálatát kereste, akik közül XIII. Lajos vagy Bethlen Gábor csak az egyik, és valószínűleg nem is az utolsó volt. Francia–erdélyi viszonylatban tett utazásai és diplomáciai szolgálatai után lehetséges, hogy Erdélyben telepedett le végleg. Ennek ellenére a róla szóló források és levéltöredékek lappangása, valamint szétszórt volta miatt személye eddig a homályban rejtőzött. A jövő kutatásai számára azonban kiemelten fontos, hogy ismertté váljon tevékenysége, hiszen Montalto volt az, aki megnyitotta azon katonák és diplomaták hosszú sorát, akiknek egészen a 18. század első feléig az volt a feladata, hogy a francia uralkodó megbízásából és annak pénzsegélyét ígérve, a Habsburgok elleni támadásra serkentsék az erdélyi fejedelmeket.

Dokumentumok

1.

Sebastien de Breyant de Montalto levele Rafał Leszczyński részére

1625. február 13.

A Bethlen Gábor által írt levélből Leszczyński meg fogja tudni, hogy miért küldte hozzá a fejedelem. Azonban nem találta otthonában a lengyel főurat, pedig több dolgról is szeretett volna vele tárgyalni. Végül két napot a Bazanova nevű helységben töltött, ahol a tisztviselői mindennel ellátták. Egyikük elkíséri arra a helyre, ahol Leszczyński gyermekei tartózkodnak. A főúr biztos lehet az erdélyi fejedelem és saját ura, a francia király hálájában, amiért megvendégelte, és rendelkezésére bocsátotta egyik emberét. Leszczyńskinek a fiaihoz küldött embere példájára Montalto is kereskedőnek álcázva folytatja útját, amihez a főúr jóváhagyását kéri: ha valaki zaklatná út közben, akkor ismerje el mint az ő megbízásából utazó kereskedőt.

Sebastiani de Breyant, Legati Gallici ad B. G.⁴⁸

Illustrissimo Domino Raphaëli Comiti de Lessno Palatino Belzensi Dubinenesi Horodiensi et Capitaneo, Domino meo observandissimo.

Monseigneur,

Par celle que le Prince de Transilvanie escript à Vostre Seigneurie Illustrissime elle apprendra le subjeit pourquoy j'ay pris mon chemin par Vostre maison. Je m'estois promis l'honneur de conferer avecq Vostre Seigneurie Illustrissime sur plusieurs subjeitz. Mais vostre absence m'a privé de ce contentement, qui me fera une occasion de reprendre mon chemin une autres⁴⁹ fois par deça, affin de jouir de ce bonheur. J'ay sejourné deux jours à Bazanova,⁵⁰ ou voz officiers m'ont gratifié de voz biens, et donné ung de vostres pour me conduire droict ou sont Messieurs voz enfans, ausquelz en passant j'iray offrir mon tres-humble service. Je supplie Vostre Seigneurie Illustrissime trouver bon le sejour que j'ay fait en vostre ville, et de ce que j'emmene ung de vostres, et croire qu'outre que le Prince de Transilvanie vous en remerciera, vous obligez une personne qui vous en fera remercier par le Roy son Maistre et qui en toutes occasions se dira estre à vostre / service, comme des à present j'en prendz la qualité marchant par le pays comme l'un des domestiques de Vostre Seigneurie Illustrissime envoyé expres par vous par devers Messieurs

⁴⁸ Lapszéli számozása: X.

⁴⁹ Autre.

⁵⁰ Vélhetően Leszczyński vajdai székhelye, Belz városa a mai Ukrajnában.

voz enfans. Vous aurez agreable s'il vous plaist que je me reclame tel, et vous supplie de m'advouer vostre en cas que je soys arresté ou inquieté par qui que ce soit. Et soiez assureé que je seray toute ma vye, Monseigneur, vostre tres humble tres obeissant et fidelle serviteur.

Sebastianus de Breyant de Monte Alto

à Zbigniewiez,⁵¹ le 13me Febvrier 1625.

Az irat jelzete: Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Rkp. 367. Akta za Zygmunta III. 1611–1636. Raphaelis comitis in Leszno Leszczyński palatini Belsensis, Hrubiensovensis etc. capitanei et quae ad eum sunt epistolae 1611–1636, Fol. 112–113. Másolat.

2.

Bethlen Gábor levele Rafał Leszczyński részére

Gyulafehérvár, 1625. január 18.

Válaszával visszabocsátja XIII. Lajos követét, Sebastien de Breyant de Montaltót, aki 18 nappal korábban érkezett hozzá, miután a francia király meggyőződött hűségéről és hitlevelével látta el. A megtárgyalt ügy nagyobb biztonsága miatt irányítja Leszczyńskihez. Nem kétséges a nagylelkű francia király hálája a segítségnyújtásáért.

[...] Denique, remittimus Generosum Sebastianum à Breyant, Dominum à Montealto, Serenissimi Galliarum Regis ad Nos expeditum internuncium: Is ante 18. dies, cum Regis sui, super adhibenda ipsi fide, literis testimonialibus appulerat, cui de rebus, diti Regis sui nomine propositis, responso dato, reditus sui iter ad illustrissimam Dominationem Vestram (nihil de Christiano ejus affectu diffisi) majoris securitatis causa, directum volumus, amice eam requirantes, tuta cum comitiva in Marchionatum, pro communi bono promovendo, deduci curet, ne qua sit ad Regem Christianissimum perveniendi remora; quod ipse etiam Rex Serenissimus, animo estra omne dubium gratioso, de Illustrissima Dominatione Vestra erit cogniturus. Eidem de reliquo omnem prosperitatem comprecant... Datum in Civitate Nostra Alba Julia, die 18. Januarii, Anno Domini 1625. Illustrissimae Dominationis Vestrae Amicus et Vicinus benevolus,

Gabriel.

⁵¹ E helységet sajnos nem sikerült közelebbről beazonosítanom.

Az irat jelzete: *Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Rkp. 367. Akta za Zygmunta III. 1611–1636. Raphaelis comitis in Leszno Leszczyński palatini Belsensis, Hrubiensovens etc. capitanei et quae ad eum sunt epistolae 1611–1636, Fol. 117.*⁵² Másolat.

3.

**Raymond Phélipaux d’Herbault külügyi államtitkár levele
Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek**

Párizs, 1626. március 20.

Megkapta a január 12-ei levelét, amelyet Ville-aux-Clercs-nek küldött. Megmutatta a királynak is, aki helyeselte indokait, amiért nem tárgyalt az erdélyi üggyel, valamint követtel. A király egyelőre semmit nem válaszol rá, mivel várják a további híreket arról, hogy Bornemissza vagy az Erdélybe küldött embere miről fognak tárgyalni a fejedelemmel. Éppen akkor tudta meg, hogy előző nap a városba érkezett a fejedelem futárja, aki még nem adta át a magával hozott leveleket, de ha megtudják belőlük a fejedelem szándékait, értesíteni fogják Césyt, mi a teendője.

Monsieur, vostre depesche du 12e du mois de janvier⁵³ adressée à Monsieur de la Ville aux Clercz⁵⁴ a esté mise en mes mains, et je l’ay fait voir au roy qui a approuvé les considerations qui vous ont retenue de traitter avec l’agent⁵⁵ du prince de Transilvanie, non plus qu’avec son ambassadeur⁵⁶ des affaires dont vous aviez esté chargé par despesches du mois d’octobre, surquoy Sa Majesté m’a commandé vous faire scavoir

⁵² A 116. folián kezdődő levél lapszéli sorszáma: XV. A következő megjegyzés kíséri: Insuper hae erat superius post num. VIII.

⁵³ Césy levele Ville-aux-Clercs-nek. Konstantinápoly, 1626. január 12. Archives diplomatiques (a továbbiakban Ad), 133CP3, Correspondance et documents divers 1620–1628, Fol. 193–194. A levélben Césy tájékoztatja a külügyi államtitkárt, hogy mivel az erdélyi rezidens információkat szivárogtat ki a császár követének, ezért inkább saját tolmácsát küldi Erdélybe tárgyalni.

⁵⁴ Henri Auguste de Loménie de Brienne, Ville-aux-Clercs uradalmának birtokosa, többek között a levantei ügyekért felelős külügyi államtitkár 1624 februárjától 1626 elejéig, majd általános külügyi államtitkár 1643–1663 között. Életéről és karrierjéről lásd L. Lévêque: Le comte de Brienne (1595–1666). *Revue historique*, 104 (1910), 40–57., 241–264. Külügyi államtitkári tevékenységéről lásd *Dictionnaire des Ministres des Affaires étrangères 1589–2004*, sous la direction de Lucien Bély, Laurent Theis, Georges-Henri Soutou, Maurice Vaisse. Paris, 2005, 53–63.

⁵⁵ Valójában nem ügynök, hanem a konstantinápolyi rezidensként funkcionáló erdélyi követ (kapitány), Balásházy László.

⁵⁶ Keresztesi Pál főkövet. Bethlen Gábor vezér Mehemet pasának, Keresztesi Pál követét titkos dokkossal küldi a portára. Szathmár, 1625. szeptember 30. *Török-magyarkori Állam-okmánytár...* 436–437. Bethlen Gábor Césynek szóló ajánlólevele. Várad, 1625. szeptember 20. *Történelmi Tár*, 9. évfolyam, Budapest, MTA, 1886, 633.

qu'elle n'avoit rien / de particulier à repondre, attendant nouvelles de vous sur ce que M. de Bournemisse⁵⁷ ou celui⁵⁸ que vous aviez depesché en Transilvanie aura negocié avec ledit prince suivant les ordres qui vous avoient esté donnez, ce que je puis vous dire, est, que je viens presentement d'apprendre qu'il arriva hier au soir en cette ville un courrier de ce prince, avec quelques depeschés de sa part que ledit courrier n'a point encores rendües, j'estime que nous y pourrons estre esclairciz de ses intentions, sur lesquelles Sa Majesté prendra sa resolution dont je vous donneray part, et vous enverray l'ordre que Sa Majesté desirera que vous gardiez.

Az irat jelzete: Archives nationales (Paris), Série KK Monuments historiques 1363 Dépêches de d'Herbault, secrétaire d'État aux Affaires étrangères, 1626. Fol. 193v-194r. Másolat.

4.

Raymond Phélipaux d'Herbault külügyi államtitkár levele Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek

Párizs, 1626. április 17.

Ami az erdélyi fejedelmet illeti, szép hadjáratot ígér, valamint, hogy Szilézia és Oppeln hercegségébe betörve fog megpróbálni egyesülni Mansfeld gyalogságával, /de katonai és pénzübeli segílyt kér/ amire ugyan adhatnak neki remény, de nehezen lehet teljesíteni. Mindeközben emberét még nem bocsátották el, várják Césy leveleit, hogy milyen választ kap a fejedelemtől.

[...] Quant au prince de Transilvanie. Il promet de belles expeditions et mande qu'il va entrer par la duché de Seschl et de Oppains pour essayer de joindre l'infanterie de Mansfeld |mais il demande secours d'hommes et d'argent|⁵⁹ chose que l'on luy pourra laisser esperer mais il sera difficile de luy en donner l'effect. Cependant homme qu'il a envoyé par deça n'est pas encores expédié, et nous verront par vos premiers lettres la responce que vous aviez receue de sa part.

Az irat jelzete: Archives nationales (Paris), Série KK Monuments historiques 1363 Dépêches de d'Herbault, secrétaire d'État aux Affaires étrangères, 1626. Fol. 258v. Másolat.

⁵⁷ Kolozsvári Bornemissza Ferenc.

⁵⁸ Tomasso Fornetti, Césy tolmácsa, akit 1626 januárjában Erdélybe küldött tárgyalni, és aki csak Bornemisszának adhatta át instrukcióit. Ezeket lásd *Történelmi Tár*, 9. évfolyam, Budapest, MTA, 1886, 644–647.

⁵⁹ A levélíró valószínűleg a két vonal közötti szöveget szerette volna hangsúlyozni, ezért jelölte ki így.

5.

**XIII. Lajos francia király levele
Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek**

Párizs, 1626. május 1.

Megkapta Césy február 8-ai levelét. Várja azokat a memoárokat, amikről Césy írt neki az erdélyi tárgyalásokat illetően, de úgy látja, hogy már nem fognak semmire se szolgálni. Annál is inkább, mivel a fejedelem december óta elküldte hozzá emberét, akinek instrukciói másolatát, továbbá az azokra adott válaszát mellékelve megküldi.

Monsieur de Césy. Vostre depesche du 8 du mois de febvrier⁶⁰ m'a esté rendue. J'attenderay les memoires dont vous m'escriviez touchant la negotiation que vous avez envoyé faire vers le prince de Transilvanie. Mais je ne voy / pas qu'ilz puissent maintenant servir d'aultant que (comme je vous aye cy devant escrit) ledit prince a depuis le mois de decembre depeché homme expres en ce royaume, avec instruction perticulliere, de laquelle je vous envoye coppie ensemble de la responce que j'ay commandé luy estre faicte affin que vous soyez informé de ce qui se passe en cette negociation [...].

Az irat jelzete: Archives nationales (Paris), Série KK Monuments historiques 1363 Dépêches de d'Herbault, secrétaire d'État aux Affaires étrangères, 1626. Fol. 332v-333r. Másolat.

6.

**XIII. Lajos francia király levele
Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek**

Párizs, 1627. május 14.

Február 28-ai levelében olvasta, hogy milyen hevesen próbálta elérni az erdélyi rezidens, hogy urának némi kompenzációt adjanak, amiről azt állítja, hogy előző évi katonai diverziójáért cserébe megígérték neki. A király helyeseli Césy válaszát és eljárását az ügyben, amikor visszautalta az erdélyieket a Montespinnek adott válszához. Elismeri, hogy Césynek minden bizonnyal keményen kellett visszautasítania az erdélyi rezidens, nehogy a konstantinápolyi tárgyalásaik részleteit a francia királynak megírja. A francia követnek nem szabad az ügybe belefolyonia, ugyanakkor a fejedelemmel továbbra is udvariasan érintkezzen, és az érdekében tegyen jó szolgálatot a Portán.

⁶⁰ Césy levele XIII. Lajosnak. Konstantinápoly, 1625. február 8. Ad, 133CP3, Fol. 206–207.

Monsieur de Césy. J'ay veu par vostre depesche du 28e febvrier⁶¹ les vives instances qui vous ont esté faittes par le resident du prince de Transilvanie de donner quelque satisfaction à son maistre sur ce qu'il pretend luy avoit esté promis pour la diversion de l'année derniere, et la responce que vous luy avez faitte, le remettant à celle qui avoit esté faite par le Sieur de Montespín sur les proposotions dudit prince. Ce que j'ay fort approuve, et comme je recognois qu'il eust esté rude de refuser audit resident de m'escire les offices et diverses instances qui vous avoyent esté faittes au nom dudit prince de luy donner en ce subject quelque contentement, aussy ay je trouvé que vous y avez apporté la prudence et circomspection requise en ne vous engageant pas de leur en rendre responce, [...] / C'est pourquoy il ne s'y fault pas point engager, ni laissant pas toutesfois d'entretenir le plus civilement qu'il sera possible ledit prince, et luy rendre à la Porte tous les bons offices dont il pourroit avoir besoin en ses affaires et interests.

Az irat jelzete: Archives nationales (Paris), Série KK Monuments historiques 1365 Fol. 261v-262r. Másolat.

ZSUZSANNA HÁMORI NAGY

FRENCH ENVOY TO TRANSYLVANIA IN 1625

The paper is about the travel of Sebastien de Breyant de Montalto/Montespín to Transylvania in January 1625, which still has obscure details. The published sources: two documents from Cracow and the others from Paris supplement the incomplete information of the Hungarian historiography. Due to the variants of his name, the diplomat Montalto can be identified as the French cavalry colonel Montespín, who fought as a mercenary in the army of the grand hetman, Samuel Korecki on the side of his brother-in-law, Alexander Movilă, in 1615 during the Moldavian Magnate Wars. Montalto, who was consistently referred to by the later French and Italian sources as Montespín, travelled the France-Transylvania-Poland round several times during the mid-1620s, while he transferred the written versions of the terms of an unrealized alliance between Louis XIII and Gábor Bethlen. The newly published letters also prove that he was a dual ambassador in French and Transylvanian service.

⁶¹ Césy levele XIII. Lajosnak. Konstantinápoly, 1626. február 28. Ad, 133CP3, Fol. 368–370.

